

MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
“MAKÜ Sag. Bil. Enst. Derg.”

<http://edergi.mehmetakif.edu.tr/index.php/sabed/index>

Çiftlik Hayvanlarında Davranış ve Refah İlişkisi

Farm Animal Behaviour and Welfare Relationship

Aykut Asım Akbaş¹

¹Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Veteriner Fakültesi Zootekni Anabilim Dalı, BURDUR, TÜRKİYE

Abstract: Animals lives have been more questioned with increasing the interaction between humans and animals. So, their behaviour patterns have taken a place among the important works of science world. The animal's comforts in which they live were discussed and this was accompanied by the well-being concept in their environmental condition in time. The fourth one of the five freedoms published by The Farm Animal Welfare Council in 1993 is related to showing the natural behaviours of animals. From this point of view, it is important providing the opportunity of showing natural behaviours of animals in terms of animal welfare. The farms should be designed considering account the number of animals and their behaviours. In this way, the desired level of animal welfare will be reached and this positive situation will show itself with the increasing the animal productivity.

Öz: Hayvanlar ile insanlar arasındaki etkileşimin artmasıyla, hayvanların yaşantıları daha fazla sorgulanmaya başlanmış, onların gösterdikleri davranış şekilleri bilim dünyasının önemli çalışma konuları arasındaki yerini almıştır. Zaman içerisinde hayvanların buldukları ortamdaki rahatları tartışılmış ve bu da beraberinde refah kavramını doğurmuştur. Çiftlik hayvanları refah komitesi tarafından 1993 yılında ortaya konulan hayvanların sahip olması gereken beş temel özgürlükten dördüncüsü, hayvanların normal davranışlarını sergileyebilmeleriyle ilgilidir. Buradan hareketle hayvan refahı açısından, hayvanların doğal davranışlarını sergilemelerine olanak tanınması önemlidir. Çiftlikler mevcut hayvan sayıları ve bu hayvanların gösterebilecekleri davranışlar dikkate alınarak düzenlenmelidir. Bu şekilde hayvanlarda arzu edilen refah düzeylerine ulaşılabilecek, bu olumlu durum da kendisini hayvanlardan elde edilecek verimlerdeki artışla gösterecektir.

Key words: Farm Animal, behaviour, welfare.

Anahtar sözcükler: Çiftlik Hayvanları, davranış, refah.

Yazışma Adresi: Arş. Gör. Aykut Asım AKBAŞ
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Veteriner Fakültesi
Zootekni Anabilim Dalı, İstiklal Yerleşkesi, 15030, BURDUR

Geliş Tarihi: 29.03.2013

Kabul Tarihi: 09.05.2013

E-posta: aaykutakbas@mehmetakif.edu.tr
Tel: 0248 213 2175

Kaynak göstermek için: Akbaş AA. 2013. Çiftlik hayvanlarında davranış ve refah ilişkisi. MAKÜ Sag. Bil. Enst. Derg. 1 (1): 42-49.

Giriş

İnsanlar çok eski tarihlerden itibaren hayvanlarla etkileşim içerisinde olmuş ve avlandıkları hayvanları izlemiş, farkında olmadan onların davranışlarını kontrol etmiştir. Zaman içerisinde ihtiyaçları doğrultusunda hayvanları evcilleştiren insanlar, amaçlarına uygun olanları seçerken, gözlemlerine dayandırdıkları davranış şekillerinden de yararlanmışlardır (Slater, 1989).

Yerleşik hayata geçişle birlikte, hayvancılık önemli bir faaliyet haline gelmiş; bu durum hayvan davranışlarına olan ilgide de artışa neden olmuştur (Savaş ve Yurtman, 2008). Bu ilgiyi bilimsel düzeyde değerlendirebilme çabaları 19. yüzyılda başlamış olup, davranış çalışmaları 1975'ten sonra farklı bir boyuta kaymıştır. Bu tarihten önce davranışın sebepleri üzerine olan çalışmalar, adaptasyonla olan ilişkisini sorgular hale gelmiştir. Davranış karakterlerinin adaptif değerlerinin belirlenmesine yönelik sorular, psikoloji ve davranış gelişimi alanlarına doğru bir yönelime neden olmuştur (Alcock, 2003).

Hayvanlar ile insanlar arasındaki etkileşimin artmasıyla, hayvanların yaşantıları daha fazla sorgulanır olmuş; zaman içerisinde hayvanların buldukları ortamdaki rahatları tartışılmış ve bu da beraberinde refah kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hayvanların davranışları, refah düzeylerinin belirlenmesi açısından bir kriter olarak değerlendirilmektedir. İki özellik arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılabilmesi için, söz konusu tanımlamaların anlaşılması gerekmektedir.

Davranış Nedir?

Genel bir tanım ile bir canlının yaşama tutunabilmek için yaptıklarının hepsi, davranış olarak belirtilebilir. Doğum ve beslenme ile başlayıp, öğrenme, üreme, oyun oynama gibi karmaşık olayları içeren (Öber, 2007) davranış; herhangi canlı bir yapının, içerisinde bulunduğu özel durumlara veya birbirleriyle etkileşimleri sonucu ortaya çıkan durumlara karşı verdiği yanıtlardır (Barrows, 2001). Hayvan davranışları, hayvanların farklı iç ve dış faktörlere adaptasyonları için sergilenen tutumları belirtirken, hayvanların belirli bir uyarana karşı verdikleri cevap olarak da tanımlanabilir (Blackshaw, 1986).

Davranış bilimi, yetiştirme koşullarının iyileştirilmesi, bireysel ya da çevresel kökenli olumsuzlukların tanımlanması ile sağlık koruma uygulamalarının geliştirilmesine katkıda bulunmuş; hayvanların sahip oldukları biyolojik olguların da açıklanabilmesine yardımcı olmuştur (Savaş ve Yurtman, 2008).

Hayvan davranışı çalışmaları etholoji ismiyle adlandırılmaktadır. İlgili kavram, Yunanca'dan "ethos" yani doğal kelimesinden gelmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde etholoji ile ilgilenenler, hayvanların doğal yaşam alanlarındaki davranışlarını konu edinirler (Blackshaw, 1986).

Hayvan Refahı Kavramı

Hayvan refahı, tüm hayvanların (çiftlik, pet, arkadaş, egzotik, laboratuvar ve vahşi hayvanlar) bakımı, beslenmesi, barındırılması, yetiştirilmesi, nakliyesi, kesimi, tedavisi ya da bilimsel araştırmalarda kullanımı sırasında ağrı, acı ve ıstıraptan uzak, sağlık, mutluluk ve iyilik hallerinin sağlanması (Yaşar, 2005), bir başka ifade şekliyle hayvanların buldukları ortamlarda rahat olmalarını kapsamaktadır. Hayvan refahı, birçok farklı şekillerde tanımlanmakta ve bu tanımlamalarda genel olarak hayvanların davranışları, biyolojik fonksiyonları ve duyguları baz alınmaktadır. Özetle hayvan refahı, hayvanların zihinsel ve fiziksel olarak iyi olma yani sağlıklı olma durumudur (Ünal, 2010).

20. yüzyılın başlarında artan hayvan ıslahı çalışmalarının bir sonucu olarak hayvanlardaki verim düzeyleri yükselmiş, ancak hayvan refahı mevcut durumda gerekli ilgiyi görememiştir. Fakat 1960'lı yıllardan sonra, yazılı ve görsel iletişim araçlarının etkisi, hayvan refahı ile ilgili yapılan yasal düzenlemeler, gıda güvenliği konusundaki duyarlılığın artışı ile ilgili alanda yapılan bilimsel çalışmalar sayesinde hızlı bir gelişim görülmeye başlanmıştır (Millman ve ark., 2004). İngiltere hükümeti tarafından kurulan çiftlik hayvanları refah komitesi, 1993 yılında hayvanlar için 5 temel özgürlük belirlemiştir (Gonyou, 1994). Bu maddelerde hayvanların aç, susuz bırakılmamaları, uygun barınak ve çevre koşullarının sağlanması, çarpma, yaralanma ve hastalıklardan korunmaları, normal davranışlarını sergileyebilmeleri ile korku ve stresten korunmaları gerektiği belirtilmiştir (Farm Animal Welfare Council, 1993).

Çiftlik Hayvanlarında Davranış ve Refah İlişkisi

Hayvanların refah seviyelerinin belirlenmesinde iki temel soru vardır. Birincisi hayvanlar sağlıklı mı? İkincisi ise hayvanlar doğal davranışlarını gösterebiliyorlar mı? Bu sorular hayvan refahının fiziksel ve mental boyutunun varlığını ortaya koymaktadır (Dawkins, 2004, Duncan, 2002). Davranış, hayvanların refah ve verim düzeyleri tespiti açısından oldukça önemlidir (Dawkins, 2003).

Hayvanların davranış şekillerine yönelik elde edilen bilgiler, hayvanlarla ilgili yapılacak çalışmaları kolaylaştırdığı gibi, hem hayvanların hem çalışan kişilerin güvenliğinin sağlanmasına katkıda bulunacaktır (Albright, 1983). Etholoji bilim dalı altında çalışan araştırmacılar, hayvanların doğal yaşam alanlarındaki tutumlarıyla ilgilenmişlerdir. Günümüzde insanların kontrolüne girmiş olan çiftlik hayvanlarında doğal davranışların izlenebilme imkânı olmadığından “uygulamalı etholoji” adı altında farklı bir alan ortaya çıkmıştır. Uygulamalı etholoji, çiftlik hayvanlarının davranışlarını incelemektedir (Blackshaw, 1986). Hayvanların sergiledikleri bireysel tutumlar davranış başlığı altında incelenmekle birlikte, sürü içerisinde gösterdikleri tavırlar da davranışın konuları arasında olduğundan (Jensen, 2009), uygulamalı etholojinin çalışma alanı içerisinde yer almaktadır. Modern sistemlerin gelişiminden önceki süre zarfında da insanlar çiftlik hayvanlarıyla oldukça yakın bir ilişki içerisinde bulunmalarına rağmen, sistemli bir yetiştiriciliğe geçememişlerdir. Ancak hayvanlar günümüzün mevcut ekonomik sistemi içerisindeki önemli pozisyonlarından dolayı daha farklı bir yaklaşımla yetiştirilmeye başlanmıştır (Kilgour, 1978).

Hayvanların davranış şekillerinde insan kontrolü altına girip, evciltmelerinden sonra vahşi yaşamdakilere göre farklılıklar görülmeye başlanmıştır (Mignon-Grasteau ve ark., 2005). Bu durumun şekillenmesinde hayvanlara sağlanan bakım-besleme koşullarının rolü bulunmaktadır. Örneğin çiftlik hayvanlarının bulunduğu ortamlardaki su azlığı, yem yetersizliği, hayvanların annelerinden ayrılarak farklı çevrelere götürülmeleri gibi faktörler hayvanlar üzerinde stres yaratmaktadır (Fraser, 2009). Stres olgusu, kronikleştiğinde, arzu edilmeyen stereotipik davranış şekillerine de neden olabilir. Bu durum ise, refah düzeyindeki azalmanın bir göstergesi olarak kabul edilebilir (Swaisgood, 2007). Görüldüğü üzere, hayvanların duygusal durumları, refahları üzerine etkilidir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, bir arada barındırılan çiftlik hayvanlarının duygusal özelliklerinin sosyal boyutlarının da bulunduğuudur (Spinka, 2012).

Uygulamalı davranış biliminin hayvan refahı ile olan ilişkisinin ortaya konulabilmesi açısından hayvanların çevrelerine karşı gösterdikleri reaksiyonları anlaşılabilmesine odaklanılmıştır (Jensen ve ark., 2008). Hayvanların gereksinim duydukları tüm davranış şekillerini ortaya koyabilmeleri açısından, çevrenin zenginleştirilmesi önemlidir. Aynı zamanda çevresel zenginleştirme ile, hayvanlarda görülen ve refah açısından sıkıntı yaratabilecek anormal davranışların azaltılması da mümkün olabilir (Mason ve ark., 2007).

Anormal davranışlarının tespit edilebilmesi için, öncelikle hayvanların normal davranış şekillerinin bilinmesi gerekmektedir. Çiftlik hayvanları refah komitesi tarafından 1993 yılında ortaya konulan hayvanların sahip olması gereken beş temel özgürlükten dördüncüsü, hayvanların normal davranışlarını sergileyebilmeleriyle ilgilidir. Bu konuda yapılan araştırmalar, doğal davranışlarını gösteren hayvanların daha fazla hareket ettiklerini ve daha sağlıklı bir vücut yapısına sahip olduklarını, dolayısıyla da daha uzun bir yaşam sürdüklerini göstermektedir (Dawkins, 2004).

Çiftlik hayvanlarının refah düzeylerinin belirlenebilmesi açısından, çeşitli davranış şekillerini barındıran protokollerin ortaya konulması ve buna göre hayvanların davranışlarının kontrol edilmesi gerekmektedir (Andreasen ve ark., 2013; Wechsler, 2007). Hayvanlar buldukları ortamda birçok olumsuz etkenle başa çıkmak zorundadır. Gösterdikleri tutum ve davranışlar onlara bu mücadelede yardımcı olabilecek unsurlara dönüştürülebilir. Hayvanların buldukları çevreyle etkileşimleri sonucu ortaya çıkabilecek durumlar, refah düzeylerinin ortaya konulmasında birer belirleyici olabilmektedir (Fraser ve Broom, 1997). Hayvanların refahları buldukları ortama adaptasyonlarıyla yakından ilişkilidir. Hayvanların hareketlerinin kısıtlanıp, kısıtlanmaması adaptasyonlarını etkileyen önemli durumlardandır (Korte ve ark., 2007; Ohl ve Van Der Staay, 2012). Hayvanlar davranışlarını sergileyerek, vücutlarında ve dış çevre koşullarında oluşan değişikliklere kendilerini kolayca adapte edebilmektedir. Bu sebeple hayvan davranışlarının anlaşılmasında, çevre ve etkisinin iyi bilinmesi temel noktalardan birini oluşturmaktadır (Demirören, 2002). Yine hayvanların buldukları ortama uyumlarının bir parçası olarak insanlarla olan etkileşimleri de oldukça önemlidir. Çünkü hayvanlarda oluşabilecek korku, stres durumları verimlerinin düşmesine, ürünlerin pazarlanabilirliğinin azalmasına ve refahtaki düşüşe de neden olacaktır (Waiblinger ve ark., 2006). Hayvanlardaki yüksek ölüm oranları, üremedeki başarısızlık, anormal davranışların görülmesi, yaralayıcı davranışların çokluğu gibi olumsuz durumlar, aynı zamanda negatif refahın göstergeleri arasında sayılabilirken; doğal davranış şekillerini gösterebilme eğilimleri ise pozitif refah düzeyi anlamına gelmektedir (Bracke ve Hopster, 2006). Bunun yanı sıra özellikle oyun davranışı, hayvanların pozitif refah düzeylerinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Çünkü hayvanlar kendilerini rahat hissettikleri zaman oyun oynamaya daha fazla vakit ayırır. Oyun davranışı hayvanların fiziksel ve mental sağlıkları için olumlu etki yaptığından refah düzeylerine de katkıda bulunur (Held ve Spinka, 2011; Mintline ve ark., 2013).

Daha önce de ifade edildiği gibi hayvanın refahının sağlanabilmesi için, doğal davranışlarını gösterebilmesine olanak tanınmalıdır. Ancak bu durum bazı sıkıntıları da beraberinde getirmektedir. Doğal davranışlar kolaylıkla tanımlanabilecek yapıda olmayıp, türlere göre farklılık göstermektedir. Bunun yanı sıra doğal olarak nitelendirilebilecek bazı davranış şekilleri hayvanların refah durumlarına zarar verebilir. Hayvanları strese sokabilecek, aniden şekillenen kaçma davranışı ile hayvanların zarar görmesiyle sonuçlanabilen agonistik davranışlar bunlardan birkaçıdır. Ancak gerekli önlemlerin alınmasıyla bu sorun giderilebilir (Spinka, 2006).

Sonuç

Günümüzde çiftlik hayvanlarında sıkça uygulanan entansif yetiştirme şekli ile hayvanların buldukları alanların kısıtlanması, hayvanlarda alışlagelmiş davranışlardan farklı davranış şekillerinin görülmesine neden olmaktadır. Bu durumun hayvanların verim düzeylerini etkilemesi istenmemektedir. Hayvancılık işletmeleri hayvanların normal davranışlarını göstermeleri üzerine en az engelleyici etkiye sahip olacak şekilde düzenlenmelidir.

Hayvancılık işletmelerinde karlılık temel hedef durumundadır. Bu nedenle önemsiz gibi görünse de bu hayvanların davranışlarındaki ani değişimler, ekonomik değerler açısından belirleyici olabilmektedir. Çiftlikler mevcut hayvan sayıları ve bu hayvanların gösterebilecekleri davranışlar dikkate alınarak dizayn edilmelidir. Bu şekilde hayvanlarda arzu edilen refah düzeylerine ulaşılabilecek, bu olumlu durum da kendisini hayvanlardan elde edilecek verimlerdeki artışla gösterebilecektir.

Kaynaklar

1. Albright JL. 1983. Status of animal welfare awareness of producers and direction of animal welfare research in the future. J. Dairy. Sci. 66: 2208-2220.
  2. Kilgour R. 1978. The application of animal behavior and the human care of farm animals. J. Animal. Sci. 46: 1478-1486.
  3. Alcock J. 2003. A textbook history of animal behaviour. Journal of Animal Behaviour. 65: 3-10.
  4. Korte SM, Olivier B, Koolhaas JM. 2007. A new animal welfare concept based on allostasis. Physiol. Behav. 92: 422-428.
  5. Andreassen SN, Wemelsfelder F, Sandøe P, et al. 2013. The correlation of qualitative behavior assessments with Welfare Quality® protocol outcomes in on-farm welfare assessment of dairy cattle. Appl. Anim. Behav. Sci. 143: 9-17.
  6. Mason G, Clubb R, Latham N, et al. 2007. Why and how should we use environmental enrichment to tackle stereotypic behaviour. Appl. Anim. Behav. Sci. 102: 163-188.
- 47 MAKÜ Sag. Bil. Enst. Derg. 2013, 1 (1): 42-49

7. Barrows EM. 2001. Animal Behavior Desk Reference: a dictionary of animal behavior, ecology and evolution, 2nd ed. Florida: CRC Press, pp. 46-59.
8. Mignon-Grasteau S, Boissy A, Bouix J, et al. 2005. Genetics of adaptation an domestication in livestock. *Livest. Prod. Sci.* 93: 3-14.
9. Blackshaw JK. 1986. Notes on some topics in applied animal behaviour, 3th ed. Queensland: University of Queensland press, pp. 1-3.
10. Millman ST, Duncan IJH, Stauffacher M, et al. 2004. The impact of applied ethologists and the International Society for Applied Ethology in improving animal welfare. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 86: 299-311.
11. Bracke MBM, Hopster H. 2006. Assessing the importance of natural behaviour for animal welfare. *J. Agric Environ. Ethics.* 19: 77-89.
12. Mintline EM, Stewart M, Rogers AR, et al. 2013. Play behavior as an indicator of animal welfare: Disbudding in dairy calves. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 144: 22-30.
13. Dawkins MS. 2003. Behaviour as a tool in the assessment of animal welfare. *Zoology.* 106: 383-387.
14. Ohl F, Van Der Staay FJ. 2012. Animal welfare: At the interface between science and society. *The Vet. J.* 192: 13-19.
15. Dawkins MS. 2004. Using behaviour to assess animal welfare. *Animal Welfare Journal.* 13: 3-7.
16. Öber A. 2007. Hayvan davranışları temel öğeler, 1st ed. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım Ltd., s. 1-2.
17. Demirören E. 2002. Hayvan Davranışları. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 547.
18. Savaş T, Yurtman İY. 2008. Hayvan davranış bilimi ve zootekni: tanım ve izlem. *Hayvansal Üretim Dergisi.* 49: 36-42.
19. Duncan IJH. 2002. Poultry welfare: Science or subjectivity? *Br. Poult. Sci.* 43: 643-652.
20. Slater PJB. 1989. The encyclopedia of animal behavior, 2nd ed. New York: Facts on File, pp. 2-10.
21. Farm Animal Welfare Council (FAWC). 1993. Second Report on Priorities for Research and Development in Farm Animal Welfare. MAFF Tolworth, United Kingdom.
22. Spinka M. 2006. How important is natural behaviour in animal farming systems. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 100: 117-128.
23. Fraser AF, Broom DM. 1997. Farm animal behaviour and welfare, 2nd ed. London: CAB International Co., pp. 1-30.
24. Spinka M. 2012. Social dimension of emotions and its implication for animal welfare. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 138: 170-181.
25. Fraser D. 2009. Animal behaviour, animal welfare and the scientific study of affect. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 118: 108-117.
26. Swaisgood RR. 2007. Current status and future directions of applied behavioral research for animal welfare and conservation. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 102: 139-162.
27. Gonyou HW, 1994. Why the study of animal behavior is associated with the animal welfare issue. *J. Animal. Sci.* 72: 2171-2177.
28. Ünal N. 2010. Yetiştiricilikte hayvan refahının ölçülmesi. III. Ulusal Veteriner Zootekni Kongresi, Afyon, s. 100.
29. Held SDE, Spinka M. 2011. Animal play and animal welfare. *Anim. Behav.* 81: 891-899.
30. Waiblinger S, Boivin X, Perderson V, et al. 2006. Assessing the human animal relationship in

farmed species: a critical review. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 101: 185-242.

31. Jensen P, Buitenhuis B, Kjaer J, et al. 2008. Genetics and genomics of animal behaviour and welfare-challenges and possibilities. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 113: 383-403.

32. Wechsler B. 2007. Normal behaviour as a basis for animal welfare assessment. *Anim. Welf.* 16: 107-110.

33. Jensen P. 2009. *The Ethology of Domestic Animals: An introductory text*, 2nd ed. London: CAB International Co., pp. 1-3.

34. Yaşar A. 2005. Selçuk Üniversitesi Veteriner Fakültesi'nde hayvan gönenci eğitimi. Türkiye'de Birinci Hayvan Refahı ve Veteriner Hekimliği Eğitimi Konferansı, Ankara, s. 37.